

อิทธิพลของศีล 5 ที่มีต่อความเชื่อ จารีต และประเพณีไทย

The Influence of Five Precepts Towards the Beliefs, Customs and Thai Traditions

เนติพล ภูเมข

Netipol Phumek

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand

E-mali: yothin21@hotmail.com

บทคัดย่อ

หลักศีล 5 มีอิทธิพลต่อความเชื่อ จารีต และประเพณีไทย เพราะเป็นคุณธรรมสร้างสันติสุขแห่งชีวิต ความปลอดภัยแห่งทรัพย์สิน สันติสุขแห่งครอบครัว สันติสุขแห่งข้อมูลข่าวสาร และสันติสุขแห่งสุขภาพ ทำให้สมาชิกของสังคมอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ช่วยฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบาง ด้วยการควบคุม ยับยั้งสร้างความสามัคคีปรองมอดแสดงออกทางกาย วาจา ให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่อย่างสันติสุข หลักศีล 5 มีอิทธิพลต่อขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่ดีงาม ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์โดยเน้นย้ำว่า ทำดีจะได้ขึ้นสวรรค์ ทำชั่วต้องตกนรก ก่อให้เกิดเป็นมาตรฐานทางศีลธรรม ในเชิงบังคับให้ปัจเจกชนยอมรับนับถือศีลโดยอัตโนมัติ มุ่งให้เกิดการควบคุมโดยตัวบุคคลเองที่เรียกว่า การควบคุมตนเองและสร้างจิตสำนึก ในการทำความดีและละเว้นการทำชั่ว

คำสำคัญ: ศีล 5; ความเชื่อ; จารีต; ประเพณีไทย

Abstract

The five precepts doctrines were influence to beliefs, customs and Thai traditions, because it was virtues for creating life peace, wealth safety, family peace, information peace and healthy peace. It create social members to live together peacefully and help to train themselves. To make soft defilements by controlling and creating and self control by controlling body and verbal action suitably. The five precepts doctrines has influences towards the customs and traditions beliefs in the hell and heaven emphasized on do good go to hell, do bad go to heaven. It create moral

standard as compulsory aspect for privacy to accept the five precepts automatically. The taret to control themselves and create consciousness for doing goodness and avoid from bad doing.

Keywords: Five Precepts; Belief; Custom; Thai Tradition

1. บทนำ

ศีล 5 เป็นเกณฑ์วัดมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ แต่ก็มีเกณฑ์อื่นที่มีระดับสูงขึ้นไปตามลำดับ ตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ สมาธิ ซึ่งเป็นมาตรฐานทางจิต และปัญญาซึ่งเป็นมาตรฐานทางปัญญา อย่างไรก็ตาม ศีล 5 ได้ให้ความสำคัญกับเกณฑ์มาตรฐานระดับต้นคือ มาตรฐานทางความประพฤติของมนุษย์ นั่นก็คือศีล 5 อันเป็นมาตรฐานสำหรับรักษาสภาพแวดล้อมทางสังคมให้อยู่ในภาวะเกื้อกูลเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดีงามและการพัฒนาที่สูงขึ้นไป (Phrabrahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2012 : 326)

ในองค์แห่งการละเมิดศีล 5 แต่ละข้อสามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงลึกเชื่อมโยงกับหลักกฎแห่งกรรม (กรรมนิยาม) ได้อีกด้วยพิจารณาจากองค์ประกอบสำคัญที่ทุกเกณฑ์มีเหมือนกันโดยมุ่งสาระสำคัญไปที่ความตั้งใจหรือ “เจตนา” ในการกระทำของบุคคล ดังนั้นองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในนิพเพธิกสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจ” ดังนั้นการวินิจฉัยการละเมิดหลักศีล 5 นี้ จึงมุ่งประเด็นไปที่ค่าระดับความหนัก-เบาของความตั้งใจ

(เจตนา) เป็นตัวตั้ง แต่ทั้งนี้จะต้องพิจารณาองค์ประกอบแวดล้อมอื่นๆ ควบคู่กันไปด้วย (Tipitaka 22/63/577)

ศีล จึงเป็นคำสอนและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมโดยตรง และสะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้มากที่สุด เนื่องจากศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางกายและวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ดังนั้นการดำเนินกิจการต่างๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่ และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น และแก่ความผาสุกแห่งสมาชิกทั้งปวงของหมู่ชนเหล่านี้เป็นหน้าที่ของศีลในบริบททางสังคมทั้งสิ้น

2. ศีล 5 ในพระพุทธศาสนา

หลักศีล 5 เป็นหลักปฏิบัติที่มีมาแต่โบราณ ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท 5 บ้าง ธรรม 5 บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ก็ชื่อว่า เป็นผู้มศีล คือ เป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่า ศีล 5 ที่มาในพระไตรปิฎก

ศีล 5 ได้ปรากฏในพระไตรปิฎกในหลายแห่ง เช่น ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปาทานและพุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลังมีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น นิจศีล ส่วนที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค พระพุทธเจ้าตรัสถึงศีล 5 ว่าเป็นธรรมของสตรีผู้ครองเรือน มีใจความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ เป็นผู้สามารถอยู่ครองเรือน ธรรม 5 ประการ คือ มาตุคามเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ 1 จากการลักทรัพย์ 1 จากการประพฤตินอกใจ 1 จากพูดเท็จ 1 จากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท 1” (Tipitaka 18/495/285)

ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค แสดงศีล 5 ว่าเป็นหลักปฏิบัติเรียกว่า สิกขาบท (Tipitaka 11/286/247) ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตกล่าวถึงศีล 5 ว่าเป็นคุณธรรมซึ่งเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บังเกิดในสวรรค์ ความว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมเป็นเหมือนลูกเชิญให้ไปอยู่ในสวรรค์ ธรรม 5 ประการ คือ บุคคลเป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต 1 เป็นผู้งดเว้นจากอกุศลนาทาน 1 เป็นผู้งดเว้นจากกาเมสุ มิจฉาจาร 1 เป็นผู้งดเว้นจากมุสาวาท 1 เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท 1” (Tipitaka 22/145/174)

ศีล 5 จึงมีลักษณะเป็นข้อห้ามไม่ให้ประพฤติ (วาริตศีล) ในขณะเดียวกันก็เป็นทางให้ปฏิบัติประพฤติสิ่งทีเรียกว่า ธรรม 5 คือ ให้เป็นคนมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ เป็นคนเสียสละ เป็นคนรู้จักพอดียินดีในสิ่งที่ตนได้ มีสัจจะและมีสติไปพร้อมกัน ศีล 5 มีลักษณะเป็นธรรม และเป็นวินัยในพระพุทธศาสนา กล่าวคือสำหรับคนทั่วไป แม้ผู้ไม่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อกระทำผิดศีล ย่อมผิดจากธรรมดา คือผิดธรรมชาติของการเป็นมนุษย์ เช่น การฆ่าสัตว์ สัตว์ทุกชนิดมีกำหนดอายุตามวงจรชีวิตของตัวเอง เมื่อมนุษย์ไปฆ่าสัตว์นั้นให้ตาย ก็เท่ากับได้ตัดวงจรชีวิตของสัตว์นั้นลง ชื่อว่า กระทำผิดธรรมชาติ หรือผิดปกติ ศีล 5 จึงมีลักษณะเป็นธรรม คือ เป็นข้อที่ควรประพฤติของมนุษย์ทุกคน ส่วนศีล 5 ที่เป็นระเบียบปฏิบัติของอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา คือ ข้อปฏิบัติอย่างต่ำที่สุดของพุทธศาสนิกชนอย่างนี้ศีล 5 จึงจัดเป็นวินัยของอุบาสกอุบาสิกาอยู่ในฐานะเป็นวินัย ในคัมภีร์อุบาสกขนา ลังการกล่าววว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยพระนครสาวัตถีประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ได้ตรัสสิกขาบท 10 มีปาณาติบาตเป็นต้น มีชาตรูปะเป็นที่สุด เพื่อทรงกำหนดให้เป็นสิกขาของสามเณรทั้งหลาย และได้ตรัสศีล 5 หรือสิกขาบท 5 รวมไว้ในครั้งนั้นด้วย (Yupho, 1997 : 46)

ผู้เขียนจึงได้นำข้อความมาจากงานวิจัยเรื่อง “ศีล 5 : เกณฑ์ชีวิตและการเสริมสร้างสันติสุขของบุคคลและสังคม” ว่า การนำข้อความเดิม

ของอรรถกถาจารย์ที่อธิบายเรื่ององค์ประกอบของการละเมิดศีล 5 หรือเกณฑ์ตัดสินความคงอยู่ของศีล 5 มาแสดง เพื่อให้เห็นถึงข้อความเป็น

ต้นเดิม (Originality) รวมถึงเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาเกณฑ์ชี้วัดศีล 5 มาแสดงในรูปแบบตารางต่อไปนี (Mahattanadul, et al., 2015 : 62)

ตารางที่ 1 แสดงข้อความต้นเดิมแต่ละองค์ประกอบของเกณฑ์ตัดสินฯ ที่มาในชั้นอรรถกถา

ข้อศีล องค์ประกอบฯ	ศีลข้อที่ 1 ปาณาติบาต	ศีลข้อที่ 2 อทินนาทาน	ศีลข้อที่ 3 กาเมสุมิจฉาจาร	ศีลข้อที่ 4 มูสาวาท	ศีลข้อที่ 5 สุราเมรยมัชช ปมาทัฏฐาน
1. วัตถุ	สัตว์มีชีวิต	ของที่ เจ้า ของ หวงแหน	วัตถุที่จะพึงล่วงเกิน	เรื่องไม่จริง	ความเป็นของเมา
2. ความรู้อยู่	รู้ยู่ว่สัตว์มีชีวิต	รู้ยู่ว่เป็นของที่ เจ้าของเขาหวงแหน	-	-	-
3. จิตคิดจะทำ	จิตคิดจะฆ่า	จิตคิดจะลัก	จิต คิด จะ เสพใน อคมนียวัตถุ นั้น	จิตคิดจะพูดให้ผิด	จิตคิดจะดื่ม
4. พยายามทำ	ความพยายามที่ จะฆ่า	ทำ ความ พยายามที่ จะลัก	ประยอคในการเสพ	ความพยายามอัน เกิดแต่จิตนั้น	ความพยายามอัน เกิดแต่จิตนั้น
5. ทำสำเร็จ	สัตว์ ตาย ด้วย ความพยายามนั้น	ลักมาได้ด้วยความ พยายามนั้น	การยังมรรคให้ ดำเนินไปทางมรรค หรือหยุดยู่	การให้ผู้อื่นเข้าใจ เนื้อความนั้น	กลืนให้ล่วงลงใน ลำคอ
จำนวนรวม	5	5	4	4	4

ศีล 5 จึงเป็นหลักปฏิบัติสากลที่ว่าด้วยการอยู่ร่วมกันของมนุษยชาติ เป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานของสังคมที่มาจากแต่ดั้งเดิม ดังนั้น ข้อปฏิบัติอันมีลักษณะใกล้เคียงกันกับศีล 5 นี้ จึงมีปรากฏในหลักคำสอนด้านสังคมของหลายศาสนาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงรับรองหลักปฏิบัติทั้ง 5 นี้ เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นของชาวพุทธผู้ครองเรือน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

3. อิทธิพลศีล 5 ที่มีต่อพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ค่าที่ประชาชนชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติยึดถือสืบกันมาตั้งแต่อดีต หลักศีล 5 มีปรากฏในรูปแบบการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาจะต้องมีการอาราธนา คือการเชื่อเชิญพระสงฆ์ในพิธีให้ศีล ให้สวดพระปริตร หรือให้

แสดงธรรม เป็นธรรมเนียมมีมาแต่ดั้งเดิมที่จะต้องอาราธนา ก่อน พระสงฆ์จึงจะประกอบพิธีกรรมนั้นๆ ก่อนที่จะทำพิธีกรรมทุกอย่างโปรดจำไว้ว่า จะต้องมีการจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยก่อนแล้ว กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ต่อมาต้องอาราธนาศีล 5 แล้วรับศีล เพราะนิยมกันว่าศีลเป็นปัจจัยพื้นฐานของธรรมะทั้งปวง ผู้จะประกอบคุณงามความดี บำเพ็ญบุญกุศลจึงต้องชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ สारวมกาย วาจา ใจ ให้ตั้งมั่นแน่วแน่ต่อการทำความดีด้วยการสมาทานศีล อาราธนาศีล เมื่อพระให้ศีลผู้นั้นก็รับศีลและการอาราธนาที่ถือเป็นธรรมเนียมกันมาก็มี 3 กรณีเท่านั้น วิธีอาราธนานิยมว่า ถ้าพระสงฆ์นั่งบนอาสนะยกสูง เจ้าภาพและแขกนั่งเก้าอี้ ผู้อาราธนาเข้าไปยืนระหว่างเจ้าภาพกับแถวพระสงฆ์ตรงกับรูปที่ 3 หรือที่ 4 ห่างแถวพระสงฆ์ พอสมควรหันหน้าไปทางโต๊ะที่บูชา ประนมมือไหว้พระพุทธรูปก่อนแล้ว ยืนประนมมือตั้งตัวตรง กล่าวคำอาราธนาตามแบบที่ต้องการ ถ้าพระสงฆ์นั่งอาสนะต่ำธรรมดา เจ้าภาพและแขกอื่น ก็นั่งกับพื้น ผู้อาราธนาต้องเข้าไปนั่งคุกเข่าต่อหน้าแถวพระสงฆ์ตรงหัวหน้า กราบพระที่โต๊ะบูชา 3 ครั้งก่อนแล้วประนมมือตั้งตัวตรง กล่าวคำอาราธนาที่ต้องการตามแบบ คือ 1) พิธีบำเพ็ญกุศลทุกอย่าง อาราธนาศีล 5 2) พิธีสวดพระพุทธรมณต์ อาราธนาศีล 5 อาราธนาพระปริตร และ 3) พิธี เ จ ริ ญ พระพุทธรมณต์ อาราธนาศีล 5

การอาราธนาศีล 5 และสมาทานศีล 5 จึงเป็นประเพณีประจำสืบมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่พุทธศาสนิกชนยึดถือปฏิบัติมาแต่ครั้งโบราณกาล

โดยยึดหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า ผู้ที่มีความประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ จึงจะเป็นผู้รักษาจารีตประเพณี ขนบประเพณี และขนบธรรมเนียมประเพณี ได้อย่างถูกต้องดีงาม ย่อมเป็นที่ยอมรับของสังคมไทยและได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีศีลในพระพุทธศาสนา ศีล 5 จึงเป็นพื้นฐานทางสังคม เป็นเครื่องป้องกันความประพฤติที่ทุจริตทางกาย และวาจา เป็นหลักความประพฤติที่ดีงามของมนุษย์ การกระทำความดีงามทางร่างกาย เรียกว่า กายสุจริต วาจาที่ดีงามเรียกว่า วจีสุจริต ดังนั้น ระเบียบปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่ประกอบกับการดำเนินชีวิตของคนไทย ศีล 5 จึงเป็นระเบียบปฏิบัติและมารยาทของสังคมไทย กล่าวคือประเพณีเกี่ยวกับมารยาท ดังที่ปรากฏชัดในสังคมไทย ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับมารยาทต่างๆ เช่น การถือศีลกินเจในเทศกาลต่างๆ การต้อนรับแขกยิ้มให้เกียรติกับผู้มาเยือน การรับประทานอาหารไม่พูดและแสดงกิริยาที่ไม่สมควร เป็นต้น สมด้วยพระพุทธพจน์ว่า “ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย” (Tipitaka 26/338/352) วัฒนธรรมหรือประเพณีย่อมไม่เป็นเครื่องชี้ว่า สังคมนั้นประพฤติถูกต้องหรือไม่ แต่บุคคลในสังคมที่มีศีลเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่าเป็นสังคมที่ดีงาม

4. อิทธิพลศีล 5 ที่มีต่อระบบความเชื่อทางศาสนา

ระบบความเชื่อที่มีมาเกิดจากความกลัวของมนุษย์ ความกลัวปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ยังไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักเหตุผลระบบความเชื่อและศาสนา จึงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวเป็น

เสมือนสื่อระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มนุษย์อธิบายไม่ได้ ระบบความเชื่อเป็นเหมือนมาตรฐานที่ใช้เพื่อเข้าใจตนเอง ผู้อื่น และสังคม เข้าใจความจริงที่เป็นมาตรฐานของสังคม ความเชื่อในสังคมไทยจะผูกพันกับหลักศีลธรรม จริยธรรม ปรัชญา ไสยศาสตร์ ซึ่งมีส่วนกำหนดความเป็นไปของวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ศาสนาของสังคมเป็นส่วนมาก ซึ่งมีหน้าที่ต่างๆ เพื่อสังคมหน้าที่เหล่านี้ได้แก่

1. การตอบสนองความต้องการในด้านจิตใจใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยว
2. กำหนดหลักคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม
3. ใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม
4. ช่วยให้มีมนุษย์ค้นพบหนทางแก้ปัญหาให้คำปรึกษา
5. ใช้เป็นกระบวนการควบคุมทางสังคม การดำเนินชีวิตตามวิถีไทย ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาสนับสนุนสอดแทรกในชีวิตชาวไทยให้มีความเมตตา กรุณา มีความสงสารในผู้ด้อยกว่าและที่สำคัญ คือ มีศีลธรรมจรรยา และความเชื่อที่ปรากฏในสังคมที่สำคัญ ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องบุญและบาป ความเชื่อเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ ซึ่งรับอิทธิพลจากศีลธรรมจรรยาที่คอยสอดแทรกให้เกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ถึงชีวิตความเป็นอยู่โดยทั่วไป

ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน เช่นเดียวกับความดีและความชั่ว

ดากับขาว ขาวชนบทในสังคมไทยโดยทั่วไปจะเข้าใจเรื่องเหล่านี้มากกว่าคนในสังคมเมือง เพราะต่างได้รับการพร่ำสอนอยู่เสมอว่า หากใครทำชั่วต้องตกนรก และในทางตรงกันข้ามหากใครทำดีต้องได้ขึ้นสวรรค์ แม้ในปัจจุบันนี้ กระบวนการอบรมสั่งสอนหรือการขัดเกลาลูกหลานให้ทำความดีก็มักจะปรากฏว่า เอานรกมาชู่เอาสวรรค์มาล่อให้ลูกหลานและสมาชิกในสังคมเกิดความกลัวและพอใจ เรื่องนรกสวรรค์นี้ มีนักปราชญ์ทางศาสนาได้วิเคราะห์ให้คำอธิบายไว้ต่างๆ กัน แต่สรุปแล้วคงปรากฏเป็น 2 แนวทาง คือ 1) นรกสวรรค์ในชาติหน้าภายหลังจากการตาย และ 2) นรก สวรรค์ในชาตินี้ ซึ่งหมายถึงความทุกข์และความสุขส่วนแนวคิดเรื่องนรก สวรรค์ตามคติทางพระพุทธศาสนาว่า “พระพุทธศาสนากล่าวถึงเรื่องนรกสวรรค์ไว้เป็น 3 ระดับ คือ (Phra dhammapitaka (P.A. Payutto), 1995 : 112-113)

1. นรก สวรรค์ภายหลังจากความตาย คือหลังจากชาตินี้ตายไปแล้ว ก็จะไปรับโทษหรือรับผลกรรมในทางที่ดีและไม่ดี ถ้ารับผลกรรมดีถือว่าไปสวรรค์ ถ้ารับผลกรรมชั่วก็ไปเกิดในนรก นรกสวรรค์หลังการตายนี้ มักจะมีในรูปเอ่ยถึง เช่น ในแง่สวรรค์จะบอกว่า “เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” หมายความว่า เมื่อกายแตกทำลายขันธลวงลับไปแล้วก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ฝ่ายนรกก็บอกว่า “เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก” ซึ่งหมายความว่าตรงกันข้าม

2. นรก สวรรค์อยู่ที่ใจ ดังที่พูดกันว่า “สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ” เป็นเรื่องที่มีในชาตินี้ นรกสวรรค์แม้ในชาติหน้าก็สืบไปจากที่มีในชาตินี้ เพราะมันอยู่ในสภาพจิต ภูมิของจิต และชั้นของจิต ตลอดจนระดับของจิต จิตของคนเราไปอยู่ในระดับไหน เมื่อถึงเวลาตาย ถ้าระดับจิตเป็นนรกก็ไปนรก ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ก็ไปสวรรค์ ซึ่งเมื่อว่าโดยหลักทั่วไปแล้วในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นระยะเวลายาวนานหลายปี ระดับจิตของเราอยู่แค่นั้น เวลาตายมันก็อยู่ระดับนั้น ฉะนั้นเวลาตายนึกถึงแต่สิ่งดีก็ไปเกิดในที่ๆ ดีได้ และในทางตรงกันข้ามก็หมายความว่า มนุษย์พร้อมจะไปนรกและสวรรค์ได้ตั้งแต่ปัจจุบัน ในขณะที่ยังไม่ได้ตาย

3. นรกสวรรค์ในแต่ละขณะจิต ได้แก่การที่เราปรุงแต่งสร้างนรก สวรรค์ของเราเองตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน คือ ว่าตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว คนที่ยังไม่รู้วิธีสัง 4 ยังไม่แทงตลอดสังขารธรรม ไม่เข้าใจหลักการแห่งสังขาก็ยังปรุงแต่งสร้างนรก สวรรค์อยู่ตลอดเวลาด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ของเราเอง ขอนี้มีลักษณะคล้ายข้อ 2 แต่ละเอียดกว่ากัน เป็นเรื่องสัมพันธ์กับระดับจิตใจ เมื่อเรายังเป็นปุถุชนอยู่ก็จะปรุงแต่งอยู่เสมอ คือปรุงแต่งด้วยกิเลส มีความดีความชั่วมีอกุศลกุศลในจิตของเรา เมื่อยังมีความรู้สึกด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็ยังปรุงแต่งอยู่เรื่อยไป คือเห็นสิ่งที่สวยงามแล้วชอบใจมีความสุขและในทางตรงกันข้าม จึงกล่าวได้ว่า “นรกสวรรค์อยู่ที่การสร้างจิตใจของเราเอง”

ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์นี้เป็นความเชื่อที่ต้องการให้คนเป็นคนดี เว้นจากความชั่วร้าย ปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม ความประสงค์คือชักจูงใจคนให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ชอบ ผู้ที่ได้รับการอบรมสั่งสอน เมื่อจะทำความชั่วก็จะเกิดความกลัวว่าจะตกนรก เมื่อทำความดีก็มีความอิ่มเอมใจในผลบุญที่ตนจะได้รับ นับเป็นกุศโลบายที่ดีอันมีหลักศีล 5 เป็นบรรทัดฐานในการควบคุมความประพฤติในสังคมให้เกิดความสงบสุข

4. ความเชื่อเรื่องบุญและบาป “บุญ-บาป” เป็นคำที่เรามักได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอๆ ในชีวิตประจำวัน เช่นมีบางคนพูดว่า “ถ้าทำบุญจะได้ไปสวรรค์ ถ้าทำชั่วจะต้องตกนรก” เป็นต้น ความเชื่อเรื่องบุญและบาปนี้ เป็นพื้นฐานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของศาสนา เช่น ศาสนาของชาวอัสสิเรียนโบราณ เชื่อผลของการกระทำความดีและความชั่ว ชาวอียิปต์โบราณมีการนำสัตว์ เช่น แพะ แกะ มาสังเวทเพื่อลดบาป คริสตศาสนาก็มีคำสอนเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับบุญและบาป นรกและสวรรค์ เช่นเดียวกัน (Phantharangsī, 1978 : 65)

พระพุทธศาสนาได้สอนให้มีความเชื่อเรื่องบุญและบาปเช่นเดียวกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “พระพุทธศาสนาซึ่งอุบัติขึ้นท่ามกลางศาสนาพราหมณ์ และลัทธิต่างๆ มากมายในอินเดีย ได้ปฏิรูปคำสอนเรื่องบุญ-บาปของศาสนาพราหมณ์เสียใหม่ว่า การทำบุญที่ได้ผลนั้นจะต้องไม่มีการฆ่าสัตว์ หรือข่มมนุษย์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือกระทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน...” อันเป็นลักษณะโดยตรงของ

หลักศีล 5 ข้อ 1 (Bhunyauphab, 1973 : 130) บาบและบุญเกี่ยวเนื่องกับนรกสวรรค์ ผู้ทำบาบย่อมตกนรก ผู้ทำบุญย่อมขึ้นสวรรค์ ข้อนี้เป็นหลักทั่วไปในสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนา บาบและบุญเทียบได้กับสีดำและสีขาว ตามลำดับ อย่างไรก็ตามคำว่า “บุญ” ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนามีความหมายถึง 3 อย่าง คือ กล่าวโดยสภาวะได้แก่คุณชาติที่ชำระจิตใจให้ผ่องใส กล่าวโดยเหตุได้แก่การทำกรรมดี และกล่าวโดยผลได้แก่ความสุข ดังนั้น บาบจึงมีความหมายตรงกันข้ามกับบุญ การกระทำชั่ว และการกระทำดีชื่อว่าการทำบาบและบุญตามลำดับ การกระทำดีมีวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้มากมาย ตามความสามารถและอุปนิสัยของผู้กระทำ เช่น การรักษาศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 และการปฏิบัติตามมรรคมืองค์ 8 ผลของบุญ บาบย่อมมีแก่ผู้กระทำดังนี้ (Medhawittayakul, 1989 : 48)

1. ผู้กระทำความชั่ว (กรรมดี) ย่อมได้รับความสุขความเจริญในชีวิต ได้รับความบุญนี้ด้วยการได้เกิดในสวรรค์ เป็นต้น
 2. ผู้ทำกรรมดี (กรรมชั่ว) ย่อมได้รับความทุกข์เดือดร้อนประสบภัยพิบัติ เป็นต้น
- เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว ลักษณะความเชื่อเรื่องบุญ-บาบมีความสัมพันธ์กันกับลักษณะทางศีลธรรมในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ การประพฤติหรือการละเลยไม่ประพฤติตามหลักคำสอนของศาสนา ได้แก่ หลักศีล 5 หลักกุตลกรรมบถ 10 และมรรค 8 เป็นต้น ซึ่งเป็นทางนำไปสู่หนทางสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือนิพพาน การสอน

เรื่องการทำบุญ 3 ทาง อันได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา ทานนั้นจัดว่าเป็นบุญระดับต้น ศีลเป็นบุญระดับกลาง และภาวนาเป็นบุญระดับสูง

5. ศีล 5 ที่มีต่อจารีตและประเพณีไทย

จารีตประเพณีก็ถือว่ามีค่าสำคัญไม่ได้ยิ่งหย่อนกว่ากัน จารีตถือเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก การกระทำที่ผิดจารีตจะมีผลกระทบต่อคนเป็นจำนวนมาก หรือต่อสังคมโดยรวม ดังนั้นทุกคนจึงมีข้อห้ามไม่ให้กระทำการใดๆ ที่จะเป็นอันตรายต่อสังคม ซึ่งโดยรวมก็คือการประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล 5 นั่นเอง เช่น ห้ามฆ่าผู้อื่น ห้ามไม่ให้ลักขโมย ห้ามทำร้ายผู้อื่น ห้ามฆ่าคน ห้ามประพฤตินิดทางเพศ ห้ามประกอบอาชญากรรมทุกประเภท ห้ามไม่ให้ทุจริตไม่ทারণสัตว์ และมีข้อห้ามอื่นๆ อีกมากมาย แต่จารีตไม่ได้มีเฉพาะข้อห้าม แต่มีข้อให้ทำตามด้วยเช่น ต้องช่วยเหลือคนอื่น เป็นต้น (Satsanguan, 1995 : 87)

จารีตมีความสำคัญมากในสังคมระดับดั้งเดิมที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีน้อย เป็นสังคมขนาดเล็ก และเป็นสังคมที่ยังไม่มีกฎหมายใช้ ส่วนในสังคมที่มีกฎหมายใช้แล้วผู้กระทำผิดจารีตจะถูกลงโทษอย่างรุนแรง เป็นกฎเกณฑ์ที่ยึดถือกันมาว่าเป็นกรอบให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติ เช่น ตัวอย่างการมีครอบครัวที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม จารีตประเพณีไทย จึงจัดว่าเป็นประเพณีนิยมที่ได้รับการรองรับจากสังคมว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการดำรงอยู่หรือความสงบ

เรียบริ้อยของสังคม เป็นสมบัติอันมีค่า มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความสำเร็จ ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคม เป็นสิ่งชี้และสร้างเสริมความสามัคคีให้เกิดในกลุ่มสังคมไทย ทั้งยังแสดงถึงอดีต ความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทย การฝ่าฝืนจารีตประเพณี ถือว่าเป็นความผิดร้ายแรง ซึ่งสังคมจะต้องลงโทษและส่วนมากจะมีโทษทางอาญาด้วยการลงโทษจะพบว่า จารีตประเพณีมีลักษณะที่สำคัญอยู่ 4 ประการ คือ

1. จารีตประเพณี ควบคุมวิธีดำเนินชีวิตของบุคคล ตลอดจนสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล นับแต่คลอดจากครรภ์มารดา มา จนถึงอวสานแห่งชีวิตยกตัวอย่างเช่น ในสังคมไทยเราบิดามารดาจะต้องเลี้ยงดูบุตรของตน บิดามารดาคนใดทอดทิ้งบุตร ถือว่าผิดจารีตประเพณี บางทีก็ผิดกฎหมายด้วย

2. สัมพันธภาพระหว่างบุคคลและการประพฤติปฏิบัติที่ควรปฏิบัติหรือไม่ควรปฏิบัติ จะมีการกำหนดลงไปว่าอะไร “ผิด” อะไร “ถูก” และหลักการนั้นเป็นที่ยอมรับนับถือกันในขอบเขตของวัฒนธรรมนั้น เช่น ในสังคมไทย การมีภรรยาคนเดียวถือเป็นจารีต ประเพณีที่ต้องปฏิบัติหากชายใดมีภรรยาหลายคนในคราวเดียวกัน ถือว่าผิดจารีตประเพณีและเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ โดยเฉพาะฝ่ายหญิง ถ้าตัวเองมีสามีอยู่แล้วกลับไปมีความสัมพันธ์กับชายอื่นซึ่งในทางสังคมเรียกว่า “เป็นชู้” ถือว่าผิดจารีตอย่างแรง สังคมจะประณามอย่างรุนแรงยิ่งกว่าฝ่ายชาย แม้จะไม่มีโทษทางอาญา แต่ก็ได้รับการตำหนิหรือด่าว่าจากคนอื่น เพราะผู้หญิงตามคติของสังคมไทย ถือว่าจะต้อง

เป็นผู้รักษานวลสงวนตัว และซื่อสัตย์ต่อสามีตนเองอย่างเคร่งครัด

3. จารีตประเพณี มีอำนาจเข้มแข็งและไม่โอนอ่อนผ่อนตามกรณีใช้บังคับ โดยถือมติทางสังคมเป็นปทัสถานและมีสภาพบังคับหรือมีโทษ การละเมิดจารีตประเพณีจะไม่มีการให้อภัย

4. จารีตประเพณีที่มีลักษณะเป็นข้อห้าม จะมีบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นการจำสืบทอดกันมาและปฏิบัติตามข้อห้ามนั้น โดยไม่ต้องอธิบายเหตุผลลักษณะนี้ก็คือเป็นสิ่งที่คนส่วนมากเชื่อกันว่า ถ้ากระทำลงไปแล้ว เป็นการละเมิดซึ่งคนส่วนใหญ่เขาถือกัน เช่น การไม่สวมรองเท้าเข้าโบสถ์ การไม่เปลือยกายเดินไปตามท้องถนน การไม่เมาสุราในที่สาธารณะ เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังมีวัฒนธรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตหรือทางดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นผลรวมของทุกสิ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้นๆ ได้ทำไว้ หรือได้สั่งสมมาจนถึงปัจจุบัน (Phradhammapitaka (P.A. Payutto), 1997 : 60) นอกจากนี้ ในสังคมไทยก็ยังมีประเพณีต่างๆ ที่บ่งบอกถึงความเป็นสังคมแบบพุทธนิยามที่มีความตั้งใจที่จะงดเว้นจากการทำความชั่วและประกอบความดี เช่น

1. ประเพณีกินผัก ในช่วงเวลา ตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ถึงขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 ของจีน ตรงกับเดือน 11 ของไทย ซึ่งในประเทศไทยจะปรากฏหลายจังหวัด เช่น กรุงเทพฯ ภูเก็ต พังงา เป็นต้น

2. ประเพณีถือศีลกินเจ การถือศีลกินเจในสังคมไทยส่วนใหญ่จะมีขึ้นใน วันขึ้น 1 ค่ำ ถึง 9 ค่ำ เดือน 9 ของจีน (ตรงกับเดือน 11 ของไทย

ช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคมทุกปี) ประเพณีถือศีลกินเจเป็นประเพณีที่มีการผสมผสานของลัทธิความเชื่อต่างๆ หลายลัทธิ ได้แก่ ลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ ลัทธิการนับถือเทวะ และพุทธศาสนานิกายมหายาน พิธีกินเจ เป็นพิธีที่แสดงออกถึงการละเว้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และเว้นอบายมุขทั้งหมดซึ่งมีลักษณะคล้ายๆ กันกับประเพณีถือศีลกินผักดังกล่าวแล้ว

นอกจากพิธีกรรมที่ยึดถือกันมาดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า ศาสนพิธี คืองานพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หรือเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อทางศาสนา กระนั้นก็ตาม ไม่ว่าจะเป็ นพิธีกรรมประเภทใดๆ ก็ตาม ล้วนแต่มีสาระตั้งอยู่ที่การเสริมสร้างความดีงาม และความบริสุทธิ์ของผู้ร่วมพิธีกรรมเป็นพื้นฐาน สำหรับศาสนพิธีต่างๆ ที่กระทำกันในศาสนาพุทธนั้นเกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล และมีจุดมุ่งหมาย มิใช่เกิดจากศรัทธาที่เลื่อนลอยหรือไร้เหตุผล ซึ่งการประกอบพิธีกรรมนั้นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคน เพื่อให้สังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การถวายสังฆทาน การกราบ การไหว้ การเวียนเทียน แห่งเทียนพรรษา เป็นต้น จัดเป็นกระบวนการควบคุมทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งอีกด้วย พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา แบบบอ ย่าง หรือ แบบ แผน ต่างๆ ซึ่งพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติทางศาสนา โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่ทราบเรื่องนี้ย่อมได้รับประโยชน์ คือ เป็นผู้ฉลาดในพิธีกรรม ที่จะพึง

ปฏิบัติเกี่ยวกับการบำเพ็ญคุณความดีทางพระพุทธศาสนาหรือการบำเพ็ญกุศล การทำบุญและการถวายทาน โดยเหตุผลเป็นผู้สามารถในการจัดพิธีต่างๆ ให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนประเพณี นอกจากนี้ ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของพระพุทธศาสนาด้วย ถือว่าเป็นประโยชน์โดยปริยายแก่การสืบต่อพระพุทธศาสนานั้นเอง (Liang Chiang Chong Charoen Printing, 1999 : 4)

แม้ว่าศาสนพิธีในพระพุทธศาสนาก็เช่นกันเกิดขึ้นภายหลังทั้งสิ้น เหตุเกิดศาสนพิธีในพระพุทธศาสนานี้ ก็เนื่องจากมีหลักการของพระพุทธศาสนาที่ต้องการให้พุทธบริษัทต้องพยายามเลิกละความประพฤติชั่วทุกอย่างจนเต็มความสามารถ และพยายามสร้างกุศลสำหรับตนให้พร้อมเท่าที่จะสร้างได้ กับพยายามชำระจิตใจให้ผ่องใสอยู่เสมอด้วยการพยายามทำตามคำสอนในหลักการการนี้ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 จึงเกิดพิธีกรรมขึ้นมากประการ เมื่อพิธีกรรมใด เป็นที่นิยมและรับรองปฏิบัติสืบๆ มาจนเป็นประเพณี

6. สรุป

หลักศีล 5 จัดว่าเป็นคำสอนและหลักปฏิบัติทางพระศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือกระบวนการควบคุมสังคมได้มากที่สุด เพราะศีล 5 จัดว่าเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์

ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อควบคุมความประพฤติของบุคคล จัดกิจการของส่วนรวม ส่งเสริมความอยู่ร่วมกันด้วยดี ปิดกั้นโอกาสสำหรับทำความชั่ว และส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี

ศีล 5 ได้ปรากฏออกมาในลักษณะของความเชื่อแขนงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ ความเชื่อเรื่องบุญและบาปเกี่ยวกับการทำความดีและความชั่ว เพราะสังคมไทยมักจะได้รับพร่ำสอนอยู่เสมอว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หากใครทำชั่วต้องตกนรก และในทางตรงกันข้าม หากใครทำดีต้องได้ขึ้นสวรรค์ แต่กระนั้นก็ตาม สังคมไทยก็ยังคงให้ความสำคัญกับคุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรมอันดีงามอยู่เสมอ อันจะเห็นได้จากการเรียกร้องหาคุณธรรม ศีลธรรม และจริยธรรมซึ่งเกิดขึ้น เมื่อสังคมรู้สึกว่าการเกิดภาวะที่ไร้ความชอบธรรมขึ้นในสังคม ก่อเกิดหรือหล่อหลอมรวมเป็นพลังขับเคลื่อนทางสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่สุด สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของศีลธรรมทางพระพุทธ

ศาสนาที่มีอยู่คู่กับคนไทยมาช้านาน เพราะศีลเป็นแนวทางเป็นแนวทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและยังแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทางสังคมได้ อันจะเป็นเหตุให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่นๆ ต่อไป แล้วยังเป็นเครื่องชี้แนะหรือบ่งชี้ว่าสังคมนั้นๆ ถูกต้องหรือไม่ถูกต้องอย่างไร โดยเฉพาะหลักเบญจศีล หรือศีล 5 ที่สามารถใช้กับสังคมทุกยุคทุกสมัย โดยไม่ขึ้นกับสภาพแวดล้อมและกาลเทศะ เป็นหลักธรรมที่บัญญัติให้มวลมนุษย์ปฏิบัติเพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และเพื่อปิดกั้นโอกาสในการทำความชั่วเป็นบทบาทที่จะส่งเสริมการกระทำความดี โดยฝึกหัดบุคคลให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ด้านกายและวาจาที่ดีงามต่อสภาพ เน้นเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน อันจะเป็นผลเอื้ออำนวยแก่การประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ เพื่อการดำรงอยู่ทั้งส่วนตนและชุมชนหรือสังคม ศีล 5 จึงมีสาระมุ่งที่การไม่เบียดเบียนเป็นขั้นต้นที่เกื้อกูลต่อความเจริญต่างๆ ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

References

- Bhunyanuphab, S. (1973). *Special Features of Buddhism*. Bangkok : Teachers Council.
- Liang Chiang Chong Charoen. (1999). *Ceremony Book 2*. Bangkok : Liang Chiang Chong Charoen Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya. (1996). *Thai Tipitaka Version of Mahachulalongkornrajavidyalaya*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Mahattanadul, S., et al. (2015). *The Five Precepts : A Criterion and the Promotion of Individual and Social Peace*. Ayutthaya : Buddhist Research Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

- Phantharangsī, S. (1978). *Ancient Religion*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Phradhammapitaka (P.A.Payutto). (1997). *Culture and Developoment*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- _____. (1995). *Hell-Heaven for a New Generation*. Bangkok : Foundation of Buddhaddamma.
- _____. (2003). *Buddha-Dharma Extended Edition*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Satsanguan, N. (1995). *Society and Culture*. Bangkok : Chulalongkorn University Press.
- Yupho, D. (1997). *Virtue of Five Precepts*. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.